

تحلیل سریع
محتوای کتاب
می‌تواند راهنمای
مناسبی برای
طراحی آموزشی
باشد

من تحلیل‌گر هستم

آشنایی با الگوی تحلیل محتوای آموزشی

از فرایند یاددهی یادگیری خوب پیش نمی‌رفت و من متوجه مشکل شده بودم. در یکی از جلسات هم‌فکری با همکارم، که چندسالی پیش نبود به معلمی پیوسته بود و در عین حال بسیار به‌روز و پرتلاش بود، جمله‌ای از او مرا بسیار به فکر انداخت. او گفت: «من به کتاب درسی و نقشه راهی که گروه مؤلف برای طراحی محتوا داشته‌اند اعتماد می‌کنم و فقط برای جبران برخی نبود تناسب‌ها که بین کار من یا ویژگی‌های کلاس من با محتوای کتاب است، دنبال راه تازه‌ای هستم.»

احساس کردم این همان چیزی است که مدتی آن را کنار گذاشته‌ام و شاید همین عامل موجب شده است از تلاشم نتیجه لازم را دریافت نکنم. قصد دارم این اعتماد را تجربه کنم و نقادی متناسب و مؤثری انجام دهم تا جزوه‌های خودم نقش تکمیلی بهتری داشته باشند.

الگوی تحلیل کتاب درسی

هرچند کتاب‌های درسی به صورت متمرکز و نه لزوماً انتخابی در اختیار معلمان قرار دارند، اما معلم به عنوان مجری آموزشی ناگزیر است این محتوا را به گونه‌ای مؤثر و متناسب در اختیار دانش‌آموزان قرار دهد و فرایند یاددهی یادگیری را به گونه‌ای طراحی کند که نتیجه آن یادگیری سودمند و آسان و ماندگار برای دانش‌آموزان باشد. در تحلیل کتاب آموزشی برای طراحی آموزشی دو بعد مهم پنهان است:

اشاره

● طراحی آموزشی مؤثر و سازنده به اطلاعاتی به دست آمده از تحلیل‌های گوناگون نیاز دارد. برای این منظور، معلم، به مثابه طراح آموزشی، در جایگاه تحلیل‌گر قرار می‌گیرد تا بتواند اطلاعاتی گرد آورد و طراحی آموزشی را بر همان مبنا انجام دهد. تحلیل یادگیرنده، تحلیل کتاب درسی و محتوای آموزشی، تحلیل فضا و امکانات آموزشی و دیگر موارد از جمله مهارت‌های معلمی در طراحی آموزشی هستند. این نوشته تحلیلی سریع از محتوای آموزشی در زمینه تدریس‌پذیری ارائه می‌دهد که مطابق آن معلم می‌تواند وجوه مؤثر و نیز نقصان‌های محتوای آموزشی را شناسایی کند و طراحی آموزشی را بر اساس آن انجام دهد.

کلیدواژه‌ها: طراحی آموزشی، یاددهی یادگیری، تحلیل کتاب درسی

تجربه یک معلم

مؤلف نقشه داشته است!

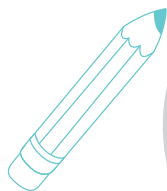
بیستمین سال کارم در دوره متوسطه دوم است. در تمام این سال‌ها فراز و فرودها و تغییرات بسیاری در آموزش دیده‌ام و به نوعی کوله‌بار تجربه‌هایم آکنده از مثال‌های فراوان است. یکی از این تجربه‌ها به تغییرات کتاب درسی مربوط می‌شود. من تقریباً در دوازدهمین سال کاری بودم که در رشته تدریسم، در دوره کارشناسی ارشد دانشگاه پذیرفته شدم و حدود سه سال هم طول کشید تا دوره‌ام تمام شود. در این دوره کتاب درسی تغییر کرد. من از همان سال تصمیم گرفتم برای تقویت بنیه دانش‌آموزان جزوه‌هایی را آماده کنم. برای هر مفهوم و عنوان درسی، منبعی نوشتاری تهیه کردم. در نهایت منابع ارزشمندی در اختیار داشتم که آن‌ها را جایگزین محتوای کتاب درسی کردم. اما با همه افتخاری که به این منابع احساس می‌کردم، جایی

پرسش دوم: آیا محتوای کتاب درسی روش تدریس خاصی را تعیین می‌کند؟

نوع چینش و انتخاب قالب ارائه محتوای آموزشی به نوعی روش تدریس خاصی را در دل همراه دارد. از عنصرهای گرافیکی گرفته تا نوع پرسش‌های مطرح شده در متن، ساختار تمرین‌ها، جدول‌ها، تصویرها و فعالیت‌های مربوط به دانش‌آموزان، همگی می‌توانند روش تدریس و شیوه ارائه محتوا را نشان دهند. با این همه، ممکن است این شیوه با امکان ویژگی‌های معلم، مدرسه یا یادگیرندگان همخوانی نداشته باشد. یا در برخی موارد به شیوه‌های سازنده خاصی، مانند یادگیری اکتشافی، نینجامد. به همین دلیل، تأمل معلم در این مرحله ضروری است. او باید روش ارائه مستتر در ساختار محتوای کتاب درسی را بررسی کند و سپس درباره میزان اثرگذاری و تناسب آن با کلاس خود تصمیم بگیرد.

پرسش سوم: آیا هدف و محتوای هر درسی روش ارزشیابی آن را روشن می‌کند؟

بدیهی است، ارزشیابی بخشی از فرایند یاددهی یادگیری است و لازم است معلم آن را در کل فرایند طراحی آموزشی در نظر داشته باشد. در برخی موارد، محتوای آموزشی به صورت مشخص و مستقیم، شیوه ارزشیابی را نیز مشخص کرده است. ممکن است انجام یک فعالیت، پاسخ به یک پرسش، تکمیل یک جدول و موارد مشابه جا و شکل ارزشیابی را تعیین کنند. در عین حال، لازم است برای قسمتی از محتوای آموزشی، شیوه‌ای غیر از آنچه در کتاب تعیین شده در نظر گرفت.

پرسش چهارم: آیا نمونه‌ها، تمرین‌ها و فعالیت‌هایی متناسب با هدف و محتوای درس فراهم شده‌اند؟

در تمرین و تثبیت یادگیری، فعالیت‌ها نقش بسیار مهمی دارند. تمرین‌های پیش‌بینی شده در کتاب تا چه اندازه مقصود تمرین و تثبیت یادگیری دانش‌آموزان را تأمین می‌کنند؟ این‌ها در تحلیل، بر شناسایی و نیز طراحی فعالیت‌های مکمل یادگیری ناظر است.

آیا کتاب تدریس‌پذیر است؟

این پرسش مهم به آن معنا نیست که محتوای آموزشی طراحی شده در کتاب‌های درسی ممکن است قابلیت تدریس نداشته باشند. بلکه برای این منظور است که معلم را به اندیشیدن بیشتر تشویق و ترغیب کند تا جنبه‌های ارتباط و تناسب محتوای آموزشی را با شیوه تدریس، و ویژگی‌های لازم تدریس در هر کلاس و دانش‌آموزان بسنجد. این پرسش به نوعی تعیین‌کننده رفتار و تصمیم‌گیری‌های آموزشی معلم برای انتخاب درست‌تر شیوه تدریس و نیز حصول نتیجه مؤثر یادگیری است.

برای پاسخ‌دهی به این مرحله از تحلیل کتاب درسی، چند پرسش راهنمای مناسبی هستند که در الگوی تدریس‌پذیری محتوای آموزشی مورد توجه قرار می‌گیرند:

پرسش اول: آیا محتوای کتاب ساختاری متناسب با یادگیری دانش‌آموزان کلاس من دارد؟

برای روشن شدن پاسخ این گزاره به تجربه یک معلم توجه کنید:

تجربه یک معلم

کل به جزء یا برعکس؟!

شيفته استفاده از روش تدریس دریافت مفهوم بودم. مشاهده کرده بودم چطور دانش‌آموزانم در این روش بهتر یاد گرفته بودند و مشارکت صددرصدی داشتند. برای همین تصمیم گرفته بودم موضوع جدید کتاب را در قالب همین روش در بیاورم. اما چینهش موضوع مورد نظر من در کتاب درسی به صورت کل به جزء بود. این سازمان‌دهی با آنچه در روش تدریس دریافت مفهوم و از جزء به کل است، در تضاد است. بنابراین، باید انتخاب می‌کردم که روش تدریس را تغییر دهم یا محتوای کتاب را به گونه‌ای در آورم که بتواند مطابق روش دریافت مفهوم به دانش‌آموزان ارائه شود. این انتخاب مهم، به شناسایی درست نوع سازمان‌دهی محتوا ارتباط دارد که لازم است قبل از طراحی آموزشی و انتخاب روش تدریس انجام شود.

پس از تحلیل سریع تدریس‌پذیری محتواست که می‌توانیم ابزار و مواد آموزشی جایگزین را در صورت دسترسی نداشتن به آنچه در کتاب توصیه شده است شناسایی کنیم

تدریس پذیری
محتوا نشان دهنده
میزان انطباق
مستقیم محتوا با
روش تدریس،
ارزشیابی و تمرین
تثبیت در فرایند
یاددهی یادگیری
است

مقاله معرفی کتاب مکمل

۹

رشد فناوری آموزشی

شماره ۲

آبان ماه ۱۴۰۲

پرسش نهایی: مواد و ابزار آموزشی مکمل هر درس مشخص شده‌اند و در دسترس قرار دارند؟

در این مرحله، بخش دیگری از طراحی آموزشی روشن می‌شود. شناسایی ابزار و امکانات و منابع مکمل زمانی اثرگذار است که در ارتباط و تناسب با محتوای آموزشی و اهداف باشد. در اغلب موارد و به‌ویژه در فعالیت‌های عملی مانند آزمایش، ابزار و مواد به‌روشنی معرفی و مشخص شده‌اند، اما در فعالیت‌های دیگر، تشخیص ابزار و امکانات و بررسی دقیق‌تر به دست معلم ممکن می‌شود. در عین حال، دردسترس بودن مواد و وسایل نیز مقوله پراهمیتی است.

تجربه یک معلم

چای سرد در کلاس!

به‌عنوان معلمی که برای شهر خود و چند روستای پیرامون نقش راهبری آموزشی را داشتم، اهمیت داشت که بتوانم به اجرای درست فرایند یاددهی-یادگیری همکارانم کمک کنم. یکی از مسائل تکراری ما، نبود دسترس به تمام مواد و ابزارهای آموزشی بود. به همین دلیل، مطالعاتی را شروع کردم تا بتوانم فعالیت‌هایی جایگزین یا مواد و ابزار مکمل پیشنهادی را به جای آنچه در کتاب معرفی شده بود شناسایی کنم و در اختیار همکارانم قرار دهم. این کار را همراه مطالعه و مشورت و نیز پس از کسب اطمینان از اثربخشی دنبال کردم. برای مثال، در انجام آزمایش رنگ‌بری چوب علوم پایه ششم می‌توان به جای پتاسیم پرمنگنات، از مایع چایی سرد و به جای آب اکسیژنه از سفیدکننده لباس (مایع وایتکس) استفاده کرد. در مورد استفاده از شناساگری اچ در کتاب علوم ششم و شناسایی اسیدها و بازهای می‌توان با قراردادن ورقه‌های باریک کاغذ معمولی در جوشانده کلم قرمز به مدت چند دقیقه و سپس خشک کردن آن، نوارهای کاغذ شناساگر ساختگی تهیه کرد. این شناساگر در اسیدها به رنگ صورتی و در بازها به رنگ سبز در خواهد آمد. یا به جای نمایش فوران آتش فشانی با آمونیوم دی‌کرومات در کتاب علوم ششم، ابتدا در یک بطری کوچک نوشابه یک چهارم لیوان آب، نصف لیوان سرکه، دو قاشق مایع ظرف‌شویی و رنگ خوراکی یا فلفل قرمز را (برای نمایش رنگ قرمز آتش‌فشان)، مخلوط می‌کنیم. پس از به هم زدن مواد در بطری، به یک‌باره دو قاشق غذاخوری جوش شیرین داخل بطری می‌ریزیم تا دانش‌آموزان فوران آتش‌فشان را مشاهده کنند.

جمع‌بندی

آنچه در این نوشته بررسی شد، جنبه تدریس‌پذیری محتوای کتاب درسی است که در الگوی تحلیل سریع کتاب درسی قرار دارد. طراحی آموزشی با هدف ایجاد فرصت و مسیر یادگیری عمیق و ماندگار، ابزاری است در دست معلم که بدون توجه و تحلیل کتاب درسی یا محتوای آموزشی ممکن و کارساز نیست. برای این منظور الگوی تحلیل سریع کتاب درسی امکان ساده و پرسرعتی را برای معلم فراهم می‌آورد تا بتواند با توجه به گزاره‌های مندرج در محتوای آموزشی، روش تدریس مناسب را شناسایی کند، فعالیت‌های تکمیلی را برگزیند، شیوه سنجش را با انطباق بر ساختار کتاب درسی طراحی کند و در نهایت مدل مناسبی برای ارائه تدریس فراهم آورد.